

nøglehullet

37. ÅRGANG
NR. 3 • 2020

TIL LOKAL-
HISTORIEN

NYT FRA LOKALHISTORISK ARKIV & FORENING I ALLERØD KOMMUNE

Det ældste hus i Lyngø er, bortset fra kirken, dette ydmyge byhus på Lyngø Bygade 24. Huset kaldes *Skomagerhuset* fra en tid med flere håndskomagere i landsbyen. Det er bygget i 1800 og har overkalket bindingsværk, som det var skik på Sjælland, - og det er godt nedslidt. Huset er med i den bevarende lokalplan for den ældre del af Lyngø og bliver betegnet som 'forstærkende for miljøet'. Det må hverken nedrives, ombygges eller ændres uden tilladelse fra Byrådet. Det ubeboede hus er nu sat til salg, og vi må håbe på en køber, der kan se den åbenlyse bevaringsværdi og orker at sætte det i stand, for med den beliggenhed har det historiske hus stor betydning for det gamle Lyngø.

PROGRAMMET

Lørdag den 19. September 2020 kl. 14.00 - ca. 16.00

MEDLEMSUDFLUGT

Turen går år til **Dæmpegård, Dæmpegårdssyden og Frederik den 7.'s Vej**, der er et fantastisk smukt natur- og kulturhistorisk område, som er blevet aktuelt, fordi den gamle skovridergård er nedrivningstruet. Der arbejdes dog på at danne en bevaringsforening.

Mødested: P-pladsen ved Kirkeltevej/Frederik den 7.'s Vej

Onsdag den 4. November 2020 kl. 19.30 på Kirkehavegaard

LERGRAVE OG TEGLVÆRKER I ALLERØD KOMMUNE

Allerød kommune er bl.a. kendt for sit gode ler i undergrunden, der har dannet grundlag for de mange teglværker og pottemagervirksomheder..

Geolog **STEEN ANDERSEN** fortæller ud fra sine årelange studier om lergravningen og teglværkerne, der går helt tilbage til 1700-tallet.

Kollerød Lergrav.

Jan F. Stephan hos LAFK.

Torsdag den 3. December 2020 kl.19.30 på Kirkehavegaard

PRESSEFOTOS FRA ALLERØD

Pressefotograf **JAN F. STEPHAN** viser og fortæller om nogle af sine pressefotos fra Allerød-området, som han tog mens han var ansat på Allerødposten. Billederne er fra 1970'erne og frem til 1985, hvor bladet lukkede, og de skildrer netop de år, hvor Allerød Kommune for alvor blev udviklet, og hvor rigtig meget ændredes.

Indkørslen til Toftehavegaard fra Frederiksborgvej med navnestenen, der nu er fjernet for at lette græsslåningen. (2015)

TOFTEHAVEGAARD

Toftehavegaard på Frederiksborgvej er en af de oprindelige otte gårde i landsbyen Lillerød, hvis bymidte har været de tætliggende bondegårde ved middelalderkirken. Vi må gå ud fra, at byggelsen er ældre end kirken, der må være bygget for at betjene den lille landsby. Naturligvis er gårde og huse udskiftet flere gange gennem århundrederne. Alligevel er de tre bevarede gårde ved Lillerød Kirke med til, at vi endnu i dag kan få en oplevelse af landsbyen, og der findes vist ikke mange andre byer i hovedstadsområdet med tre bevarede bondegårde ved en kirke.

De tre gårde er ret forskellige og er præget af ombygninger: *Hvidestens* længer brændte i 1922 og blev genopført så den nu ligger med åben gårdsplads lige overfor kirken.

Kirkehavegaard blev kommunkontor i 1948 og brændte hele to gange, i 1997 og 2006. Den blev genopført i samme stil som nok Nordsjællands smukkeste kulturhus.

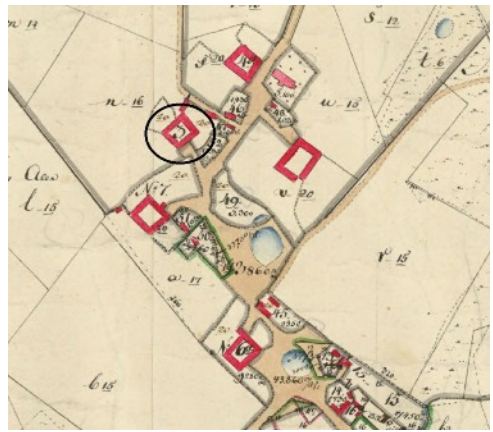
Men *Toftehavegaard* er aldrig brændt, og har bevaret den gamle stil med sammenbyggede, strå-tækte længer, heraf den ene som stuehus.

Det er efterhånden en sjældenhed, der ellers kun opleves på Frilandsmuseer, for i slutningen af 1800-

tallet fik mange gårde fritliggende stuehuse i palæstil.

At både Hvidestenen og Toftehøvedgaard er bevaret til i dag, kan nok kun tilskrives Statens Seruminstitut (SSI), der købte de to tætliggende gårde i 1938, for at producere serum fra bl.a. hesteblood – en opgave der krævede fortsat landbrugsdrift helt frem til i dag. Op mod 90 heste blev opstaldet i Hvidestens ret nye og solide staldlænge, mens de mange smådyrstalde blev nyopført ved Toftehøvedgaard som lange barakker. Der blev således ikke brug for ombyggede stalde i gården, der forblev umoderniseret med sine smalle længer.

Gården var indtil ca. 1920 helt lukket med fire sammenbyggede længer med indkørsel gennem

Toftehøved, markeret på et matrikelkort af den gamle bymidte fra 1853.

gadeporten mod Frederiksborgvej. En vestvendt port vender stadig ud mod markerne. Ifølge kortene blev den sydlige staldlænge nedrevet ca. 1920, og den nuværende staldlænge blev opført for sig, uden at være bygget tæt sammen. Det er nok derfor, at vestlængens frie gavl er bræddeklædt og ikke afsluttet “rigtigt”.

Toftehøved var endnu hvidkalket i 1940.

Foran stuehuslængen ses gårdejer Morten Hansen (i lys jakke) med familie, medarbejdere og trækdyr i 1895.

Gården fremstod naturligvis hvidkalket som andre nordsjællandske bondegårde, men da Seruminstittet overtog Toftehavegaard, blev alle længer *malet* røde og

med hvide vinduer, ligesom Hviddesten også blev rød - nok for at signalere noget statsligt. I dag er den røde maling sølle og skaller af, så de man kan se de gamle,

Gårdspladsen og stuehuslængens facade vender mod syd. Til højre porten til landsbygaden. 2009

Stuehuslængens haveside har en fin række pæne gamle vinduer, men havedørenes overdækning er ikke ret gammel. 2010.

Gårdens vestlænge ud mod markerne har bindingsværk. Længernes sæere sammenbygning er en konsekvens af grundplanen. 2011.

Vedbenkrattet har helt omklamret portlængens nord-gavl og vil snart ødelægge stråtaget 2020.

hvide, kalkede mure nedenunder. Indtil skoleudvidelsen i 1962 havde den fjerde Lillerødgård, Prøvesten, sin indkørsel gennem en flot allé fra Frederiksborgvej, lige ved siden af Toftehavegaard's gamle indkørsel. Desværre var der ingen respekt for vores historiske, smukke bondegård, og skolens ret grimme cykelhalvtag er mast helt tæt på den århundredgamle vej til portlængen. Dermed mistede Toftehavegaard faktisk muligheden for at have en ind-kørsel. Vor tids trafikpres ved skolen, netop ved gårdens gamle indkørsel, vanskeliggør tanken om en rimelig trafikbetjening her - måske er løsningen endnu en rundkørsel?

Og a pro pos skolen og gården: Da Skovvangskolen blev bygget og fik navn efter gården Skovvang, fandt man i Lillerød sogneråd på, at også Lillerød Skole burde have et nyt navn, så man ikke

forvekslede de to skoler. Derfor blev Lillerød Skole omdøbt til Toftehave skolen pr. 1. april 1969 - et navn, der trods alt præciserer, hvor i Lillerød skolen lå, - men Skovvangskolen ligger jo også i Lillerød. Navnet blev dog siden opgivet (årsskiftet 1970-1971), da det ikke slog igennem, og nu hedder begge skoler så Lillevang skole - et lidt fjoget mix af Lillerød og Skovvang.

Toftehavegaard er særdeles bevaringsværdig, men trænger nu til vedligehold.

Gården er en hel umistelig del af Lillerød landsby, men er jo stadig ejet af Statens Serum Institut, der ikke synes at interessere sig for, eller have brug for én - faktisk to - historiske gårde i Lillerød.

Ole Høegh Post

DÆMPEGAARD MED TEGLVÆRKSDRIFT OG LERGRAVNING

Af Steen Andersen

Dæmpegaard fra 1788 midt i Tokkekøb Hegn er mere end en skovridergård og kulisse for TV2's julekalender "Jul i Valhal" fra 2005. Den er også en del af teglværkseventyret, som præger hele egnen og store dele af Nordsjælland. Først i 2001 blev lergravningen afsluttet ved Dæmpegaard.

Den idylliske lille sø ved sydsiden af Dæmpegaard og den mere dramatiske, større badesø øst for gården er i dag de synlige spor af ler-

På kortudsnit fra 1952 ses de to lergrave markeret med et 1-tal i en cirkel

gravningen. De vidner i sig selv om de hundredevis af vognlæs ler, der i lergravningens voldsomme periode i sidste halvdel af 1900-tallet blev transporteret til teglvær-

Frederiksholms Teglværker fik gravetilladelse lige syd for Dæmpegaard. 1972.

kerne i Blovstrød og især Hammersholt. Men lergravningens historie rummer langt mere end det. Stikord hertil har jeg fundet i en serie af landkort, der spænder over tiden fra lidt før gården blev opført til nutiden

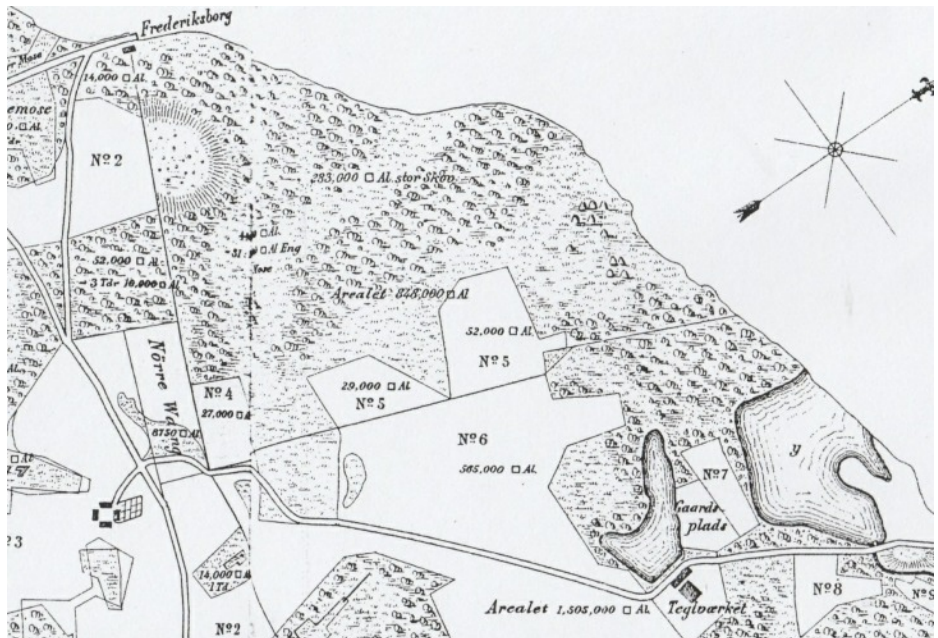
Teglværket – slutningen af 1700-tallet

På gamle landkort fra sidste halvdel af 1700-tallet (1768 og 1780) optræder et teglværk lige syd for det sted, hvor Dæmpegaard senere blev bygget (1788). Hvor stort teglværket var, og hvad det nøjere producerede, kan man ikke se af kortene, men mon ikke teglværket

var tilknyttet og drevet af den gamle Lerelte Gård, på hvis jorder det lå? På kort fra 1817 og fremefter er der intet spor efter teglværket.

Navnet Lerelte er i øvrigt sigende. Endelsen –elte er det samme som holt, et gammelt ord for skov, og området har altså fået navn efter den udbredte lerjord. Leret ved Dæmpegaard indgår således i en stribe af lereforekomster, der fortsætter forbi Store Donse Dam til den nuværende lergrav ved Isterødvejen og Gunderød.

Teglværksleret blev aflejret i store søer omgivet af smeltende is i

På kortet over Gl. Lereltegaards jorder fra 1780 ses et teglværk lige over for (gårds)pladsen, hvor Dæmpegaard blev bygget i 1788-1789.

Dæmpegaard ligger smukt ned til den vandfyldte lergrav. 1981.

slutningen af sidste istid for omkring 15.000 år siden. Det er fint lagdelt med tynde, lyse sandlag i det mørke ler og velegnet til at formes og brændes til tegl eller keramik.

Navnet Dæmpegaard

Nu, hvor talen er om navne, så foreslår navneforskerne, at Dæmpegaard har fået sit navn efter en nærliggende ”Dæmpemølle” – en primitiv vandmølle, hvor vandet dæmper eller skvatter ned på skovlhjulene. En skvatmølle.

Pottemagerler omkring år 1900

Dernæst springer vi godt 100 år frem til et kort fra 1898. Kortet er for utydeligt til at vise her, men et par detaljer er værd at sætte ord på.

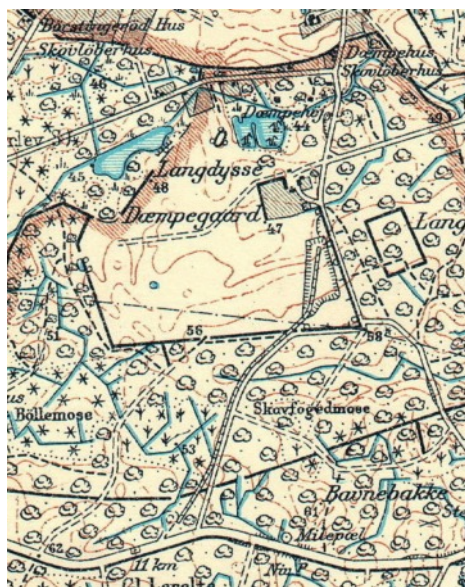
Dæmpegaard er for længst blevet residens for skovrideren og teglværket er nedlagt. Dog findes sydøst for gården en eller måske et par nye, beskedne lergrave – en på hver side af Skovridervej. Udnyttelsen af leret er altså ikke gået ganske i stå her omkring år 1900. Dernæst: Alle der færdes i Tokkekøb Hegn, kender til ”Pottemagerstien”, der løber fra det sydvestlige hjørne af hegnets op til Kongevejen, hvor stien stopper. På det gamle kort ser man imidlertid, at Pottemagerstien oprindeligt fortsatte tværs over Kongevejen og videre hen over Stumpe-dyssevej helt op til Dæmpegaard. Man har vist hidtil ment, at Pottemagerstien har sit navn, fordi pottemagerne i Lillerød fulgte stien, når de bar deres færdige potter ud

til Kongevejen. Men stiføringen på det gamle kort peger snarere på, at pottemagerne brugte stien til at transportere ler fra lergravene ved Dæmpegaard til værkstederne i Lillerød.

Det pudsige navn Letbensvej for stien nærmest Dæmpegaard, kan så måske hentyde til, at pottemagerne simpelt hen havde gode, lette ben i starten – selvom de nok har brugt en kærre eller lignende til at transportere leret på.

Lergravning i stordrift fra omkring 1940.

Omkring 1940 går en storstilet lergravning i gang i det åbne område syd for Dæmpegaard, og det er starten på en udvikling, der stadig intensiveres i det næste halve århundrede.

Kortet viser situationen i 1947.

Gravningen er godt i gang i det åbne område syd for gården. Det er området, hvor pottemagerne tidligere havde åbnet den lille lergrav, som stadig anes på kortet. Fra graven blev leret transporteret med tipvogn ud til Stumpedyse-

Dæmpegaard blev opført som pragtbygning i villastil med udlænger. 2020.

vej, hvor det blev omlæsset og kørt på lastbiler frem til Blovstrød Teglværk.

Gravningen her syd for Dæmpegaard fortsatte til hen mod 1970, hvor lerforekomsten åbenbart var udtømt. Tipvognssporene langs Bomvej til Stumpedysevej blev derefter fjernet, og den sydlige del af graven tilkastet. Tilbage blev den idylliske, lille sø op mod gården, som altså fra starten var en kunstig lergrav.

Omkring 1970 blev der derefter åbnet for gravning i den store lergrav øst for Skovridervej. Også her i starten med en ganske kort tipvognsbane internt i graven, mens leret blev kørt bort på lastbiler til Blovstrød og Hammers-

Den gamle lergrav bliver nu flittigt brugt som badesø. 2020.

holt teglværker og muligvis også til Pederhvile Teglværk ved Annisse. Gravningen foregik uhyre intensivt, og i løbet af en snes år

Læsseramper ved Stumpedysevej, hvor leret blev væltet fra tipvognene ned på lastbilerne, der kørte det til teglværkerne. (Foto: Erik V. Petersen) 1958.

var området i hovedsagen færdig-gravet. Alene søen har en størrelse på 3 ha og en dybde op til 8 m - dvs. ler nok til at producere mere end 100 millioner mursten. ¹⁾

I 2001 opgav man indvindingen helt, og vandet fik lov at oversvømme graven til den nuværende sø. I en sidste fase i gravningen eksperimenterede Rockwool i øvrigt med at anvende ler fra Dæmpegaard i fabrikationen af isoleringsmateriale. Hvad der kom ud af eksperimentet er uvist, men åbenbart ikke noget nyttigt.

Lergravningens historie – kan den bidrage til Dæmpegaards liv fremover?

Historien om lergravningen kan måske også levere ideer til brugen af Dæmpegaard fremover. Hvad med f.eks. at indrette et rum med et lille fungerende keramikværksted på Dæmpegaard? Her kunne keramikere, andre interesserede, skoler og børnehaver lege med ler, der blev hentet i den store lergrav, hvor et snit i lerlagene er ved at blive frilagt. Keramikværkstedet kunne så suppleres med en lille skolestue, der illustrerede lerets liv fra istiden over brændingen af mursten til det færdige hus. Går man videre i det spor, kunne et andet rum rettes mod træet fra dets opvækst over skovningen til

fremstilling af f. eks. møbler. Også denne type af virksomheder har spillet en vældig rolle i området med Fritz Hansens og PP's legendariske møbelproduktion, men også tidligere Grum-Schwensens kabinetter til TV og radio. Et simpelt snedkerværksted kunne så installeres i trærummet.

Vandmøller og krudtmøllen ved Donsedam kunne også være et dramatisk emne, da Dæmpegaard har fået sit navn efter en vandmølle. Det er også oplagt at for midle stendysserne og oldtidsvejene, der krydser egnen.

Derfor:

Dæmpegaard er ikke blot en idyllisk, historisk bygning, men den har også været midtpunktet for et levende miljø gennem snart 250 år. Noget tilsvarende må man stræbe efter i indsatsen for Dæmpegaards fremtid. Gad vist om ikke fortællingen om lergravningen og teglværksvirksomheden kan give inspiration?

Noter:

¹⁾ Af 1 kubikmeter ler kan man producere ca. 800 mursten, og med en gennemsnitsdybde af lergravssøen på 5 meter, så når man op på ca. 100 millioner mursten.

LYNGES BIBLIOTEKER

Af Ole Peters

I 1920 fik Danmark den første bibliotekslov, som altså kan fejre 100 års fødselsdag i år.

I Lyngge-Uggeløse gav biblioteksloven stødet til oprettelsen af et 'minibibliotek', som man i dag nok blot vil kalde en bogsamling, i den nye Lyngge Skole fra 1910. Den bestod i al sin enkelthed af et bogskab, der stod i et mindre lokale tilknyttet førstelærerboligen. Bibliotekaren var læreren, der boede her, og der blev blot holdt åbent nogle få timer om aftenen,

nogle få ugedage. Det var skolelærer Holger Gram, der passede denne ordning i de første fire år. Så gik han på pension i 1924 og blev afløst af den nye førstelærer Julius Bach, der flyttede ind i lærerboligen.

I 1941 indviede man Lyngge-Uggeløses første alderdomshjem, "De gamles Hus" på Hillerødvej – det nuværende Lynggehus.

Foruden ældreboliger i to etager blev der indrettet kommunekontor samt offentlig badeanstalt og bibliotek i kælderetagen. Hertil var der indgangsdør fra en udvendig kældertrappe i sydgavlen. Inde i den lange kældergang lå så badeanstalten til højre og biblioteket til venstre. Bibliotekareren her var før-

Lyngge skole, Ved Gadekæret 15 afløste i 1910 den stråttækte gamle skole på Lyngge Bygade 18. Skolen er tegnet af arkitekt Jesper Tvede. 1968.

Den toetagers bygning på Femstykket 6, hvor Lynges Bibliotek lå fra 1965-1977. I baggrunden ses Lynges Kirke og i forgrunden Femvejskrydset. 1968.

stelæreren fra Uggeløse Rytterskole, Gudmand Larsen og hans hustru. Her var også begrænset åbningstid nogle få timer enkelte ugedage og kun om aftenen.

Dette kommunebibliotek fortsatte i kælderen indtil 1. august 1955, hvor den nyopførte Lynges Centralskole blev indviet. Den rummede foruden ti klasselokaler, diverse faglokaler og gymnastiksal, også et pænt stort bibliotek. Her var indgang fra den vestre lange gang til højre. Lige ved biblioteksdøren blev den gamle sandstenstavle fra Rytterskolen i Kollerød indmuret, og som bibliotekar ansatte man overlærer Julie Røyen fra Kollerød Skole. Hun var klas-

selærer på Lynges Centralskole i nogle år efter lukningen af Kollerød Skole, og hun blev valgt ind i sognerådet for Venstre.

Dette bibliotek blev lukket, da Lynges Skole selv skulle bruge lokalerne til deres eget skolebibliotek.

Så flyttede Lynges Bibliotek i 1965 til lejede lokaler i et nyopført hus på Femstykket 6.

Det var murermester Ejner Jørgensen der var ejer af det toetagers hus. Biblioteket var i stueetagen med indgang fra sydgavlen ud mod Femvejskrydset. Førstesalen var lægepraksis og privatbolig for læge Bent Jørgensen. Herfra flyttede biblioteket i 1977

De gamles Hus - Lyngø-Uggeløse

De gamles Hus er tegnet af arkitekt Acton Bjørn og indviet i 1941. Alderdomshjemmet lå i midterfjøjen, mens køkken og spisesal var i nordfløjen (tv.) I sydfløjen var der kommunekontor i stueetagen, sognerådssal på første sal og badeanstalt og bibliotek i kælderen. I 1995 blev huset ombygget og udvidet på bagsiden ud i haven og genindviet under navnet Lyngehus. I dag ligger biblioteket bag nordfjøjen. Ca. 1945.

tilbage til det tidligere kommunekontor i Lyngehus, der var blevet udvidet med nogle træpavilloner bagtil mod hjemmets have i østsidenden.

Biblioteket var ved kommunalreformen i 1970 blevet en del af Allerøds Biblioteksvæsen, men man beholdt Lyngø-navnet.

Der har været flere forsøg på at lukke denne Lyngø-filial, men hver gang kom Lyngø-folket på barrikaderne og fik omgjort disse tiltag.

Da Lyngehus har udvidet og er blevet ombygget flere gange, er biblioteket flyttet til nye lokaler, og nu ligger det i nordenden af Lyngehus.

Det har ikke længere personale, så bibliotekslånerne må selv lukke sig ind med sygesikringskortet og betjene sig selv.

Lurerne blev præsenteret på Nationalmuseet i København den 8. november 2014 efter, at de havde været på turne i Norge. De to musikere har sikret sig brugsret på lurerne i 10 år. 2014.

SE UDSENDELSE OM STØBNING AF BRONZELURER PÅ DanskKulturArv.dk

De seks bronzealderlurer, der i 1797 blev fundet på Fuglerupgårds mark og fik navnet Brudevæltelurerne, blev støbt i en teknik, der hedde *à cire perdue* - dvs. med tabt/fortrængt voks. Det er en støbemetode, som stadig anvendes i metalstøberier den dag i dag, men nu bruger man den mest til støbning af f.eks. skulpturer.

I 2013 lykkedes det for bronze-støber Peter Jensen i Bagsværd at støbe et par kopier af lurerne med seks bukler i prytpladene på samme måde, som man gjorde for 3.000 år siden. Lurkopierne var et bestillingsarbejde fra musikerne Gaute Vikdal og Jens Christian Kolster, og Arkæologisk Museum i Stavanger står som ejere af lurerne.

I et læserbrev i Allerød Nyt foreslår en læser, at man får støbt endnu et par kopier af Brudevæltelurerne og samtidig får optaget en film af støbningen - men sådan en film findes faktisk alle-

HVORDAN LAVEDE MAN EN LUR?

EN BRONZELUR STØBES

Alle bronzealderens smykker, våben - og lur er støbt. Bronzen, der består af kobber med ca. 5-10% tin, blev importeret fra Syden, og den nordiske bronzestøbningsteknik blev meget højt udviklet. En lur blev formet og støbt i sektioner efter en metode, der nu kendes under betegnelsen *a ciré perdue* - "med tabt voks". I princippet kunne det foregå således:

1 LERKØRNE
Et stykke af leretone indes formet som en kerne af ler.

2 VOKSMODEL
Med bronsens modelerens vægt (1:5-2) rnes tykkelsen på letrønnen.

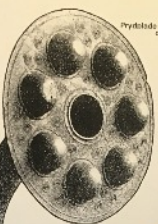
3 AFSTÅNDSSTØBER
Små afstøberstykker lavet af bronsens modelerens vægt (1:5-2) rnes tykkelsen på letrønnen, når voksten er væk.

4 LERFORM
Leter på vokstmodelen lægges om på letrønnen, der tørrer.

5 OPVARMNING
I letrønnen brændes og af voksten forsvinder.

Præfiksede med slæde dekorativer

12 Færdig keramik dækker af porcelen væg.

10 VOKSRING
En dekorativ ring formes i voks over støberingen.

13 PRYDELADEN
En prydelade, fremstillet efter samme metode, sættes fast til rønnen med en stål ring.

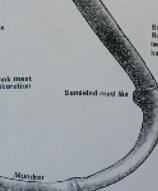
11 OPVARMNING
Vokringen brændes væk, og ledet rønnen udføres med smeltet bronz.

9 SÆTSELING
Bronsakkerne sættes om en ny letrønnen.

8 GIBLERING
Gibleringen klippes af, og andrønnen stilles.

7 LEHLERING
Leterformens tykke væg.

6 STØBERING
Smeltet bronzes fylles i formen - i letrønnen - efter vokstøberingen.

Bløddyr
"Rødder" - voks med et dekoration
Sættet med led

Maniker

Til udstillingen i 1997 i anledning af 200-året for fundet af Brudevæltelurerne, tegnede Ole Høegh Post denne illustration af, hvordan man i bronzealderen støbte en lur. Her viser pkt. 8-11 hvordan man dengang støbte de enkelte dele sammen.

rede, idet et filmhold fulgte hele støbeprocessen hos Bronzestøberiet AS i Bagsværd.

Dette tv-program er nu blevet lagt på hjemmesiden dansk.kultur.arv.dk, hvor man kan følge arbejdet på støberiet på dette link:

<https://www.dansk.kultur.arv.dk/dr/dansk-haendvaerk-lur-fra-bronzealderen/>

Det er første gang siden bronzealderen, at det er lykkedes at støbe en lur, der kan spilles på, og det er i sig selv en fantastisk præstation. Den største udfordring var at støbe de lange tynde rørdel, der i 2013-versionen senere er blevet sat (lod-det) sammen til de krumme lurer, og brokkassen rummer da også flere mislykkede forsøg. □

LIDT OM SVELLEHYTTEN – I MIN ERINDRING

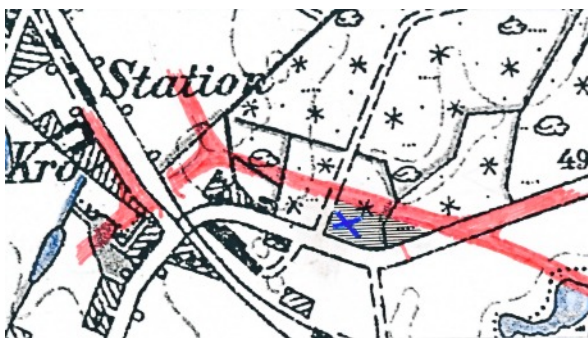
Af Carl Holten-Andersen

Svellehytten på Gl. Amtsvej er, som navnet beskriver, bygget af genbrugte jernbanesveller, som har ligget på banelegemet i adskillige år. Derfor er den i bogstavelig forstand blevet imprægneret for eftertiden. Datidens viden om imprægnering på f.eks. Colstrups og Junckers savværker gjorde, at man kendte til virkningen på langtids-holdbarheden; men næppe på de forureningsproblemer, det senere gav. For eksempel på "Colstrup-grunden" ved Hillerød, der den dag i dag er lukket med hegn og ligger hen, fordi man risikerer at gøre ondt værre, hvis man forsøger at rense op.

Min far, skovrider og savværksejer til Ravnsholt Savværk, Kai Holten-Andersen producerede jernbanesveller til Colstrup Savværk i Køge.

Far var formand for pigespejderne i Palnatokes Trop i Lillerød, og jeg tror, at man med god grund kan tilskrive ham initiativet til og bygningen af Svellehytten.

Direktør Sigurd Ryder fra Colstrup Savværk og min far var samtidige forstkandidater og gode

Det sydligste af Tokkekøb Hegn blev lidt til overs da Amtsvej/Banevang (med rødt) blev ført fra den nye viadukt i 1933. Pr. Valdemars Allé gik over banen ved Sdr. Baneovergang og fortsatte i (Gl.) Amtsvej. Svellehytten er markeret med et blå kryds.

venner. Gennem deres samarbejde med DSB havde far adgang til at udvirke, at troppen kunne erhverve brugte sveller, der udover at være imprægneret under tryk også var "imprægneret" med årelang udledning af urensset toiletskyl fra togene, direkte ud på svellerne – det konserverer alt sammen!

Da Gl. Amtsvej blev ændret til lukket vej og Banevang blev etableret, blev der "skåret" en parcel af skoven, Tokkekøb Hegn. På det tidspunkt var det yderst sjældent, at statsskovene solgte noget jord fra. Imidlertid tog far kontakt til sin forstkollega og slægtning, skovdirektør Hans Christian Ulrich, så erhvervelsen til Palnatoke Trop lod sig gøre.

Hytten blev bygget af en håndfuld

Svellehytten er tegnet af arkitekt Georg Jensen, der også var 'spejderfar'. 2019.

forældre til pigespejderne – og nogle af de ældste spejdere. Maskiner og arbejdskraft fra savværket håndterede svellerne, og far stod ved afkortereren og skar svellerne i de rigtige længder. Det er med en vis stolthed, at jeg kan sige, at jeg har haft fat i samtlige sveller til Svellehytten, fordi jeg stablede dem og kørte til og fra grunden.

Formand og filemester Ejnar Mortensen var min "helt", fordi han altid var behjælpelig, når jeg havde en eller anden teknisk udfordring, f.eks. med en punkteret cykel eller "tuning" af min Velo Solex. Han var ikke ovenud begejstret for projektet. Svellerne var fyldt med snavs og småsten, og det er ikke

sagen for en nysleben savklinge. Jeg tror kun det var mig, han beklagede/betroede sig til. Vi havde et helt specielt forhold til hinanden.

Mortensen var ansat sammen med ungarbejderen Gustav Bahnsen hos mine forældre, da de havde Jyderup Savværk. Jeg var vel knap 5 år, da mine forældre købte Ravnsholt Savværk. Mine to "store" venner, Mortensen og Gustav fulgte med far til det nye savværk. De havde lånt en "flyttevogn", som var af samme type som grisehandlerens i Matador. Jeg fik lov til at sidde mellem dem i bilen i et forrygende regnvejr fra Jyderup til Lillerød. På samme tid var jeg tryk ved at sidde mellem de to i et uop-

Svellehytten blev udvidet med 85 m² i 1979. 2012.

varmet førerhus, som havde en stærk og for mig ukendt lugt af en blanding af olie og piberøg; mens jeg var noget utryk over, hvor vi skulle hen. På mit spørgsmål svarede de med et slet skjult frydefuldt drilleri: "Til Spang-kuk". Det blev jeg naturligvis ikke meget klogere af den gang i 1950. Med den voksnes eftertanke tror jeg i dag, at de nok også var lidt beklemt ved at forlade deres hjemby, Jyderup på Vestsjælland, for at tage til den ukendte flække Lillerød i Nordsjælland.

De "store" spejdere, - bl.a. Tanja Cederholm bidrog til hyttebyggeriet sammen med deres ægtefæller, - tror jeg. I hvert fald husker jeg, at far kaldte Poul Cederholm

for "Hr. Tanjasen", måske som en lun venlighed eller fordi far, som jeg, ikke altid var god til at huske navne.

Jeg husker Svellehyttebyggeriet som et godt eksempel på en frivillighedskultur, der fik rejst et foreningshus, der stadig står og bruges efter sit formål – og som gav et personligt kendskab og sammenhold i et lokalsamfund, hvor alle kendte alle i Lillerød.

I mellemtiden er byen og kommunen blevet stor – men jeg tror, at der stadig er et lokalsamfund, hvor mennesker finder sammen og bakkker op om lokale kulturinstitutioner, for mig at se f.eks. badmintonhallerne, biografen og teatret.

□

Poul Juuls tegning viser den krogede vækst. Poul var både kartograf, konservator og tegner - med en stor interesse for træer. Han spirede en del af Lereltebøgens bog med held. 1987.

Det var tegneren Poul Juul fra Blovstrød, der for snart mange år siden såede nogle bog, der spirede, og vi var flere, der fik en lille Lereltebøg. Min bøg 'glemte' imidlertid at være vrang og blev efter nogle år to-tre meter høj og blev fældet, men Ole Høegh Post var mere heldig, og det er hans bøg, der først i 2000-tallet blev plantet i Kirkehøvegaards have. Kommunens Parkafdeling troede på et tidspunkt, 'at det var en bøg, der havde haft det svært', men nu passer de på den og kører fint udenom den, når græsset bliver slået.

BS □

Lereltebøgens barn udvikler sig flot. 2020.

DÆMPEGAARD

Af Otto Bang (1899-1992)

Min viden om Dæmpegaard strækker sig kun til, at den sidst i 1800-tallet var skovridergård for Hørsholm skovdistrikt og beboet af skovridder Hansen. Han afløstes af skovridder Sundby, som i 1904 flyttede til den dengang nybyggede Tokekøb skovridergård. [Indtil 1932 stavede statsskovbruget Tokkekøb med kun ét k]. Sundby forflyttedes senere til Kronborg distrikt og endte sine dage som pensionist i Rungsted.

Dæmpegaard, tillige med den nord for gården liggende stribe skov på begge sider af Frederik den 7.'s Vej, bortsolgtes til en pri-

Skovfoged Otto Bang boede først i Krudthus og derefter i Vildtmesterhus på Kongevejen 78. 1966.

vatmand, der påbegyndte udstykningen af de værdifulde skovgrunde langs nævnte vej. Han hed vistnok Bugge. I hvert fald omtaltes ”Bugges bo” som ejer og fortsat sælger af de resterende skovgrun-

Fra Viekærgaard, en enklave fra Nr. Herlev sogn, og fra Dæmpegaard udstykkedes skovgrundene langs Frederik den 7. Vej, der går fra Kirkeltevej til Dæmpegårdsvej med Dæmpehus. M2829 Karlebo 1952.

Midt på Dæmpegaards stuehus er der en vinkelbygning (th.) 2020.

de, dengang jeg i 1933 tiltrådte som skovfoged i Tokkekøb.

På det tidspunkt ejedes gården og den nord for liggende mose af proprietær Thorup. Han solgte til en anden privatmand, hvis navn, jeg har glemt. Senere kom den i hænderne på Frederiksholms Tegl- og Kalkværker, der allerede i en årække havde udnyttet lerforekomsterne syd for gården, havde udjævnet det udnyttede areal, lagt det fjernede muldrag tilbage, så jorden atter blev dyrkbar og afsluttede med den lille, kønne sø helt nede ved gårdens have.

Forinden havde staten tilbagekøbt gården, og lagt den tilbage under Hørsholm skovdistrikt og bortført den.

De hyppige ejerskifter er nok ikke uden forbindelse med jordens ret tarvelige landbrugsbonitet - og desuden er den jo ”skovklemt”. Dæmpegaard er – i flere omgange – belagt med omfattende fredninger. De mere selvfølgelige eller de småkontroverser, man let snakke sig tilrette om sammen med kyndige fredningsfolk – for slet ikke at tale statsskovenes vidtstrakte interne fredninger, vi i det daglige syslede med som en del af vort arbejde – kan jeg ikke længe gøre rede for. Men netop vedrørende Dæmpegaard husker jeg et par horrible synspunkter fra ”fredningsfolks” side.

Stil Dem hvor som helst i markens udkant og betragt den kønne gård,

Dæmpegaard ligger tæt på Kongedyssen. 2011.

det bølgende agerland med årstidernes skiftende farver indkranset af skov med ligeledes vekslende farver. Alt det ville en fredningsmand engang have indhyllet i granskov med en flere hundrede meter lang og 60 meter bred ”gade” til højspændingsledninger! Det fik vi dog hindret.

Mindre heldige var vi med stendyssen, ”Palnatokes grav”, hvor Palnatoke selvfølgelig ikke er stedt til hvile, og som én eller anden – vi i skoven vidste ikke hvem – luskede sig til at give navnet ”Kongedyssen”, bare fordi, den efter sin tid oldtidskyndige Frederik den 7., havde rumsteret i den og spist frokost sammen med grevinde Danner.

Dyssen skulle befries for enhver træ- og buskvækst og omgivet af et 20-30 meter bredt græsbælte ligge, som da de gamle hedninge havde fuldført den.

Jamen, naturen skal man hjælpe, aldrig trodse den. Der har stået sne af generationer af vækster siden den tid, og det vil der blive ved med. Kort fortalt fik vi ”lov til” at lade nogle få selvgroede birk og ege stå. Slåen og pil og den slags ryddede vi, som vi altid havde gjort med mellemrum, men vi snød os fra at rydde de vilde roser. ”Græsbæltet” blev selvfølgelig på få år meterhøjt ukrudt – til megen glæde for en vaks og velkommen biologilærer og hans klasser.

Men så skete der noget: Omkring i

Kongedyssen med Dæmpegaard-sletten som baggrund. I 1859 udgravede Frederik den 7.s livskytte det lille kammer uden at finde noget interessant, så den efterfølgende sommer besøgte kongen selv gravanlægget. Til minde om dette besøg lod han sit navnetræk og datoen 30-5 1860 indhugge på en af de 51 randsten. Grevinden blev ikke glemt, så hendes initialer LD for Louise Danner blev indhugget i den store dæksten. 2011.

ukrudtet spirede i dusinvis af hvidtjorn båret hid af fugle. De kunne li' at være der, skød op, blomstrede, satte røde bær og tegnede til den rene dejlighed til fryd for skovrider Gram, skovløber Nielsen i Dæmpehus med det nære tilsyn, for mig og flere andre, som iagttog naturens bryden sig pokker om fredning. Vi frydede os for tidligt. En dag beordrede en ”myndighed” os til at få ”det bras” væk. Skovløberen foreslog, at han og

skovrideren og jeg skulle sætte os ned og græde. Så vidt gik vi ikke, men ”braset” måtte væk, og ukrudtet fik atter gode dage. Ak ja! Holder man af naturen og bilder sig ind, gennem sit daglige arbejde med nænsomt at støtte den i dens udfoldelse, at have erhvervet en smule kendskab til den, får ens respekt for visse kategorier af fredningsfolk af og til en granat i vandlinjen.

LFAKs firmamedlemmer

Airphoto.dk	Krukkerne Blomster og Vin
Allerød Bog & Idé	Laser Technical Services A/S
Allerød Fysioterapeuterne	Lillerød Brugsforening – KVICKLY Allerød
Allerød Fysioterapi og Træning	Lynge Erhvervsforening
Allerød Handelsforening	LyngeTand
Allerød Rotary Klub	Marianne Møllebro - ejendomsmægler
AllerødTransporten A/S	Merete og Eric Bengtsson
Alt om Blovstrød	Møllehøj Landbrug, Lille Lyngby
Bedre Bad Allerød -VVS Aps.	Nejstgaard & Vetlov, Statsaut. Revisions-a/s
Birkholm Planteskole A/S	Carl Nielsen & Søn A/S
Bo' s Autoservice v/ Bo Hansen	Nordea Allerød
Aage Christiansen & Søn Aps. Malerfa.	People - Organisationsudvikling
Click Allerød Foto	PP Møbler
Danbolig Allerød	Republic of Fritz Hansen
Fri Bike Shop, Lynge	Roma Pizzeria & Grill Bar
Anne Franch Møbelpolstring	Schouboefonden
Handelsbanken i Lillerød	Skjold Burne v/ Claus A. Østberg
Karin Hermansen - Guld - Sølv - Ure	Superbrugsen - Lynge-Uggeløse Brugsforening
Hjertebegravelse Allerød	V.B. Byggeindustri A/S
Huset Hauberg	

Lokalhistorisk Arkiv og Forening i Allerød Kommune, Kirkehavgård, Kirkehaven 10, Lillerød, 3450 Allerød, tlf. 48 170891. Åbningstid: Tirsdage kl. 9.00-13.00 samt efter aftale med arkivleder Birthe Skovholm på mail eller telefon.

Henvendelse kan også ske til:

Formand John Nørskov Hansen , Havebovej 12, 3450 Allerød

Arkivets e-mailadresse: LFAK@LFAK.dk - Hjemmeside: www.lafak.dk

"Nøglehullet" er arkivets og foreningens medlemsblad. Redaktion: Birthe Skovholm, Ole Høegh Post. Tryk: Frederiksberg Bogtrykkeri A/S.
Oplag: 675 eksp. ISSN 0905-4146

September 2020

Fotografier med kendt fotograf: I.C. Andersen s 2 tv., Steen Andersen s.12 ø, Mogens Ebbesen s. 4 n, Esther Lelund s. 14 og 15, Erik V. Petersen s. 12 n, Ole Høegh Post: s. 1, 3, 5, 6 -8 n, 10-11, 17-18, 20-23 samt 25-27. Staunstrup Foto s. 16, Marianne Østergaard s. 2 th.